

VERBINDING

Thema

Antroposofische gezondheidszorg in de samenleving

... het ontwikkelen van bewustzijn van wat men zijn betekent

Hoofdartikel met Reinier Steinbuch

2

Heilpedagogie in Bulgarije

Internationaal nieuws

3

"Waarom ben je jezelf niet geweest?"

De evenwichtskunstenaar

8

"Heilpedagogie is een scholing in lef hebben"

Interview met Gerard Besten

Heilpedagogie vraagt om een houding van interactieve vragende betrokkenheid

Gerard Besten over de toekomst van de antroposofische gezondheidszorg

door Bernard Heldt

Heeft de antroposofische gezondheidszorg nog toekomst?

Ik zie absoluut toekomst voor de heilpedagogie, sociaaltherapie en antroposofische gezondheidszorg. De antroposofische gezondheidszorg heeft op alle vlakken, zowel eerstelijns als tweedelijns goed gefundeerde inzichten, maar de manier waarop we er mee omgaan is soms krakkemikkig. In het huidige maatschappelijke bestel gaat het er niet alleen om dat je uitstekende kwaliteit van zorg hebt, maar ook om de wijze waarop je het presenteert, het naar de mensen toe brengt. Dat noem ik de dienstverlening.

Onze communicatie is bij tijd en wijle nogal gebrekkig. We zijn nogal op onszelf gericht; weinig samenlevingsgericht. Dat heeft ook te maken met de visie die mensen hebben op de wijze waarop ze zich in de samenleving moeten presenteren. Is dat iets dat je als stand alone instelling of therapeuticum doet, "ik doe het op mijn manier", of ervaar je dat je met elkaar als gezamenlijkheid iets neerzet in de gezondheidszorg, wat je dus ook op een bepaalde manier moet verzorgen.

We moeten goed kijken naar wat wil die persoon. Wat wil die wettelijk vertegenwoordiger, wat wil die ouder. Want nog steeds kom ik ook in de heilpedagogie en sociaaltherapie tegen: wij doen het op ónze manier. Als je het anders wil doen, dan wordt er wel eens gezegd: dat is geen heilpedagogie meer. Als je daar over doorpraat dan bedoelen ze dat het niet meer in die vorm gebeurt zoals het vijftien jaar geleden gebracht werd. Terwijl ik denk dat je de vraag of het heilpedagogie betreft, veel meer moet bezien in het licht van wordt het nog gevoed, geïmpulseerd vanuit datgene wat Steiner heeft bedoeld. Maar het wordt dus gerelateerd aan een vorm die een aantal jaren heeft bestaan.

Ik vind dat we meer moeten doen met het begrip professionaliteit in de zin van dat je weet dat de kwaliteit van datgene wat je doet, niet alleen afhangt van jouw eigen acties en mogelijkheden en bekwaamheden als arts of wat dan ook. Maar dat dat ook afhangt van de kwaliteit van je vakbroeders en de wijze waarop het geheel uitstraling heeft en van de interactie met zorgverzekeraars en noem de hele riedel maar op. Dat is ook professionaliteit, hoe verzorg je je beroep! Ook de vraag: doe ik de goede dingen en doe ik de dingen goed, moet je jezelf als professional stellen. Het is ook een bewustzijnsvraag.

De maat nemen

Onze toekomst hangt mede af van de manier waarop we met elkaar omgaan. Ik denk dat we elkaar meer ruimte moeten geven. Ik ervaar soms binnen onze instellingen maar ook breder dat het gevaar er in zit dat we elkaar de maat nemen. Daar moeten we vanaf, want we verlammen elkaar daar mee, we impulseren elkaar daar niet mee. Tegelijkertijd ontstaat dan ook de worsteling hoe houd je de impuls, het gedachtegoed levend. We moeten werken aan een cultuur met open verhoudingen en recht toe recht aan met elkaar communiceren. De bewustzijnsziel vraagt om een opener omgangscultuur met elkaar. Ik vind dat er soms in onze omgang sprake is van verhulling. We maskeren de boel

Gerard Besten heeft per 1 september afscheid genomen als bestuurder van de Bellisgroep en als voorzitter van het Heilpedagogisch Verbond. Hij blijft voorzitter van het oprichtingsbestuur van de nieuwe op te richten vereniging en voorzitter van de stuurgroep Jeugd van het Heilpedagogisch Verbond. Frans Broekhuizen, bestuurder-directeur van Zonnehuizen kind en jeugd, neemt per 1 september het voorzitterschap van het Heilpedagogisch Verbond over.

omdat je de maat niet genomen wilt worden, dan dek je je natuurlijk in.

Maar voordat je het weet verdwijnt er ook een stukje heilpedagogie. Omdat je nieuwe mensen binnenkrijgt die onvoldoende gevoed worden. Dus ik denk dat het de kunst naar de toekomst toe is, om mensen te impulseren, te voeden, maar dan vanuit een beweeglijk gedachtegoed, een gedachtegoed in ontwikkeling en minder vanuit een vaststaande vorm van zo doen we het.

Wat is dan voor jou heilpedagogie? Als je dat zou moeten definiëren?

Heilpedagogie is voor mij een bejegening van mensen en kinderen met een ontwikkelingsstoornis, die gebaseerd is op het inzicht dat de ontwikkelingsstoornis een betekenis heeft in dit leven. Dat daar een doel achter zit waarbij je moet proberen aan te haken en dat vervolgens uitwerken naar methodisch handelen. Ik vind dat een interactief proces. Als heilpedagoog kom je iemand met een ontwikkelingsstoornis tegen waarbij je het inzicht hebt dat dit een bedoeling heeft in zijn of haar leven en je probeert op het spoor te komen van datgene wat hij of zij ermee wil. Dus het is een actief gebeuren. Het is een dynamisch proces. Dat is iets anders dan: je hebt een bedoeling met dit leven en daar hebben wij een aantal vormen voor, zo hoort het. We moeten veel meer mensen scholen in het lef om die ontmoeting aan te gaan. Heilpedagogie is ook een moed-scholing, een scholing in lef hebben.

De heilpedagogische cursus is casuïstiek, levend materiaal! Daaraan kunnen we een aantal inzichten herleiden. Daarmee moeten we levend aan het werk, niet dogmatisch achterover gaan zitten van we weten het. Dat betekent als heilpedagoog in wat voor functie dan ook dat je je engageert aan een houding van interactieve vragende betrokkenheid. Voortdurend nieuwsgierig naar: wat kom ik tegen? En voortdurend op zoek naar: kan ik mezelf scholen?

Vorm

BH: In een instelling ging een groep mensen naar Lourdes om bejaarden en zieken te helpen met zich baden in het water in de grot waar Maria verschenen is. Die mensen waren ontzettend enthousiast. Ik zei tegen de directeur: "wil je een berichtje schrijven voor de Verbinding?" Maar het antwoord was: "Nee alsjeblieft niet, want dan krijg ik allemaal reacties, dat is geen heilpedagogie".

GB: Wat daar gebeurt is voor mij pure heilpedagogie. Mensen stimuleren om gebruik te maken van hun eigen talenten, maar ook in de omstandigheden brengen dat ze misschien wel over hun ontwikkelingsstoornis heen kijken. Sommigen, met name autistische mensen, moet je ook eens een keer in een niet-autistische omgeving zetten. Dus ik vind dat echt heilpedagogie. De kunst is, denk ik, om te zeggen, en ik denk dat de heilpedagogische cursus (Ned. vertaling: Genezend Opvoeden/BH) dat ook uitademt, dat je in de interactie in het dagelijks leven, bij voortdurend nieuwe vormen ontdekt. Een bedevaart naar Lourdes en dus iets kunnen betekenen voor anderen, dat is een nieuwe vorm die op een gegeven moment ontdekt is. Perfect!

BH: Ik vertelde je over heilpedagogie in Roemenië, waar een actieve relatie met de orthodoxe kerk is ontstaan. Heilpedagogie in de religieuze context van het eigen land. Hoe zie jij dat? De imam in een heilpedagogische instelling in Egypte?

Heilpedagogie is ook topsport, je moet het als prikkel, als uitdaging zien. (foto: Bernard Heldt)

Lees verder op pagina 4:

'Pas wanneer je als beweging met vakgenoten in gesprek kunt zijn over de ontwikkeling van het vakgebied, is er sprake van integraal onderdeel zijn van de samenleving'

Antroposofische gezondheidszorg is onderdeel van het maatschappelijk veld

Door Reinier Steinbuch

De vakantietijd is net voorbij. Misschien heeft u een fantastische vakantie gehad in de bergen, ver van de bewoonde wereld, eeuwige sneeuw op de bergtoppen, bomen die de helling bedekken en een zinderende zon in het dal. Wandelend over de alpenweiden, reflecterend op de schoonheid van buiten en innerlijk mijmerend over wat geweest is en zal komen na de vakantie. Niets hoeft en alles mag.

Maar dan aan het einde van de vakantie is het tijd om weer naar huis te gaan, de drukke wereld in met zijn files, toeterende auto's, mensen die de hond op de stoep hun behoeften laten doen en van die onaardige mensen die geen boe of ba zeggen.

De tegenstelling tussen de eigen fijne (binnen)wereld en de harde realiteit van buiten komt vaak juist in de vakantietijd zo duidelijk op je af. Het wordt nog sterker wanneer de vakantie in de vorm van een conferentie plaatsvindt met gelijkgestemde mensen, of wanneer je met een bus plezierig gezelschap leuke dingen doet. Dan kan de gedachte "ik moet de buitenwereld weer in" je overvallen.

De 'grote boze buitenwereld' met zijn bedreigingen die juist zo hard naar binnen komt wanneer je van al het schone, goede en ware geniet en je ziel gaat openstaan.

Het is heel logisch dat de beleving binnen-buiten of wij-zij ontstaat. Maar op de keper beschouwd gaat het hier alleen om beleving. Deze beleving is niet alleen voorbehouden aan antroposofen, en ook die gedachte is gebaseerd op dezelfde beleving.

In antroposofische organisaties heerste vroeger een stemming die inhoudelijk weldadig was. Die inhoudelijke rijkdom werd in andere organisaties niet altijd herkend. Maar vaak was de samenwerking in antroposofische organisaties een probleem. Veel spanningen onderling, ongezonde sociale gebruiken, te weinig aandacht voor personele zorg etc. Vreemd genoeg waren deze problematieken in antroposofische organisaties vaak groter dan in "gewone" organisaties. De beleving binnenwereld tegenover buitenwereld was heel bekend.

Tegenwoordig hebben antroposofische organisaties zich omgevormd tot maatschappelijke organisaties in het antroposofische werkgebied, waarbij zij integraal onderdeel zijn gaan uitmaken van het Nederlandse cultuurlandschap.

Het Nederlandse cultuurlandschap wordt gevormd door alle verschillende initiatieven die er zijn, die weer gedragen worden door mensen met verschillende opvattingen.

Het gaat er nu om te onderzoeken wat het inhoudt om integraal onderdeel te zijn.

In dit verband wil ik drie aspecten bespreken: meedoen met de anderen - voldoen aan voorwaarden; omgaan met de omgeving - daadwerkelijk uitvoering van de activiteiten en inhoudelijke uitwisseling - strategische ontwikkelingen. Daarna sluit ik af met een wezenlijke vraag die de cultuur volgens mij aan ons stelt in deze tijd.

Meedoen met anderen - voldoen aan de voorwaarden

Vanuit de overheid, de verzekeraars etc. worden eisen gesteld aan instellingen. Steeds minder kunnen de instellingen zich distantiëren van deze eisen. Hierbij kun je denken aan aspecten als HACCP-richtlijnen¹ voor de keuken, ISO-HKZ-kwaliteitseisen² voor de organisatie, financiële verantwoordingen etcetera.

Ook op het gebied van personeelsbeleid in de zin van arbeidstijden en CAO's wordt al jaren meegedaan in de landelijke aanpak. Er is geen eigen CAO-Antroposofische Gezondheidszorg of CAO-HPV, zoals vroeger in sommige instellingen het inkomen naar behoefte werd verdeeld, de medewerkers lange dagen maakten of zelfs zonder adequate regeling bij de groep inwoonden.

Tegenwoordig hebben we te maken met basiseisen ten aanzien van goed bestuur, vastgelegd in onder andere wet- en regelgeving. Het blijkt toch niet altijd even eenvoudig om als instelling in een antroposofisch werkveld aan al deze eisen te voldoen en tegelijkertijd de eigen identiteit te waarborgen. Zo hebben een aantal vrijescholen het lastig met de vertaalslag van hun onderwijs in

termen van de onderwijsinspectie, en enkele beroepsverenigingen hebben geworsteld met hun accreditatie-eisen voor de leden zoals de kunstzinnig therapeuten. Weleda en Wala hebben heel wat moeten doen in verband met de registratie van antroposofische medicijnen enzovoorts.

De acties die momenteel lopen om te voldoen aan de ISO-HKZ-eisen vragen veel

energie van de instellingen die van nature een impliciete

behandeling hebben van hun cliënten. Als groepsleider kun je niet iedere keer de protocollen erop naslaan, en de ingeving van het moment is zeer belangrijk. De uitgangspunten in de HKZ zijn in de kern van de zaak: professionaliteit door het werken conform protocollen, een goede communicatie en een registratie van uitgevoerde handelingen. In welke verhouding staat dit tot het werken in de antroposofische zorg- en hulpverlening?

Wet- en regelgeving is een weerslag van het bewustzijn van de samenleving, van tijdgenoten. Op die wijze bezien groeit het bewustzijn dat zaken niet kunnen of anders moeten. Er wordt vervolgens regelgeving ontwikkeld, denk daarbij aan de protocollen rond seksueel misbruik, pesten op school, de discussie over discriminatie. De huidige wetten en regels op dat vlak vormen de huidige stand van het bewustzijn. Bij groeiend bewustzijn zullen de wetten en regels ook weer veranderen, aanscherpen, nuanceren etc. Als organisaties in de antroposofische werkgebieden zoeken we naar antwoorden op deze vragen, vanuit onze eigen identiteit.

Omgang met de omgeving - daadwerkelijke uitvoering van de activiteiten

De omgang met de omgeving drukt zich in eerste instantie uit in het uitvoeren van de kernactiviteiten van de organisatie. De activiteiten en de wijze van uitvoeren vinden hun oorsprong in de missie en visie van de organisatie. Deze missie en visie zijn vertaald in cultuur en processen. Ook de fysieke inrichting kan een uitwerking zijn van de identiteit van de organisatie. Klanten, bewoners, patiënten, leerlingen, medewerkers, allemaal komen zij in aanraking met de organisatie. Het meedoen van de organisatie in de uitvoering van de activiteiten drukt zich uit in het marktaandeel.

Het marktaandeel van de heilpedagogie en sociaaltherapie is 4% van de totale gehandicaptenzorg. De vrijeschoolbeweging heeft een marktaandeel van 1% en de antroposofische gezondheidszorg in totaal ook 1%. De verschillen tussen de werkgebieden zijn aanmerkelijk. Maar het feit dat het niet gaat over procenten maar over procenten geeft aan dat de uitvoering blijkbaar zo aansluit bij de vragen en beleving van de mensen dat zij graag kiezen voor deze organisaties. Vaak hoor je dat mensen t.a.v. het antroposofische werkveld in eerste instantie getroffen worden door de manier waarop met mensen omgegaan wordt en op de sfeer. De methoden zijn vaak van secundair belang bij de keuze. De sfeer wordt mede beïnvloed door de verzorging van de fysieke inrichting.

Inhoudelijke uitwisseling - strategische ontwikkeling

Naast de voorgaande aspecten als voorwaarden creëren en in de dagelijkse praktijk met mensen samenwerken of voor andere mensen werken, is er de inhoudelijke uitwisseling met vakgenoten.

¹ Artikel 30 van de Warenwetregeling Hygiëne van Levensmiddelen (WHI) verplicht levensmiddelenbedrijven om hun werkwijze zodanig in te richten dat zij op een systematische manier de veiligheid van hun producten waarborgen. Dit houdt in dat ze verplicht zijn een bewakingssysteem te hebben waarmee hun hele proces gecontroleerd wordt. Dit bewakingssysteem, ofwel voedselveiligheidssysteem, moet gebaseerd zijn op HACCP, het Hazard Analysis and Critical Control Point System.

² Dit houdt in dat de zorgverlening voldoet aan hoge kwaliteitseisen, opgesteld door de stichting HKZ (Harmonisatie Kwaliteitsbeoordeling in de Zorg). Het HKZ-certificaat is vergelijkbaar met de ISO-eisen voor het bedrijfsleven.

Lees verder op pagina 7:

"Wetgeving is een neerslag van het bewustzijn van onze tijdgenoten" (eigen foto)

COLUMN

FILOSOFIETJE

Het lijkt me aardig om eens een beetje te filosoferen over gezondheidszorg en samenleving. Gezondheidszorg gaat over mensen. Je bent immers altijd aangewezen op anderen, je kunt niet zonder. Maar hoe denk je dan over anderen, dus over mensen? In de media gebeurt dit veelal platvloers en banaal, in verschillende variaties. Genoeg programma's die dit laten zien. Dat kan gaan van mensen voor een karretje spannen, iets in een mens stoppen en dan er iets uit verwachten, tot mensen als object zien en daar voordeel uit halen. Dat is allemaal korte termijn; niet of nauwelijks is het die mens zelf, over wie het gaat of van wie het uitgaat.

Als je hier genoeg van hebt, moet je het anders aanpakken. Je zult moeten denken aan de lange termijn. Daardoor komen er heel andere dingen in het spel. Met als sleutelwoorden onder meer: respectvol, duurzaam, wereldomspannend, met verantwoordelijkheid voor de gevolgen van wat je doet, alle mensen inclusief, niemand uitgesloten.

Dit kun je ook anders formuleren. Namelijk dat je rekening houdt

met het geestelijke van de mens. Een mens is materieel en psychisch. Maar ook geestelijk. Hoe doe je dat dan, hier rekening mee houden? In de eerste plaats door het geestelijke van een mens te denken. Dat is trouwens al moeilijk genoeg.

Ga maar na. Wat materieel is, is voor de hand liggend, dat is iets wat zichtbaar en tijdelijk is. Dat vergaat immers op den duur. Wat geestelijk is, is daarentegen niet voor de hand liggend, namelijk iets onzichtbaars en blijvends. Tussen deze beide machten bevindt zich bij de mens iets psychisch. Ook dat is onzichtbaar, maar kan zowel een tijdelijk als een blijvend karakter hebben, afhankelijk van hoe je ermee omgaat.

Hoe kun je nu met zoiets onduidelijks en vaags als het geestelijke rekening houden? Het is er dan misschien wel, maar je ziet het niet. Wat je wel ziet, kun je beschouwen als een beeld ervan. Achter de werkelijkheid die je ziet, of misschien beter nog: in die werkelijkheid verbergt zich het geestelijke. Dat betekent dat deze werkelijkheid nog niet de ware werkelijkheid is. Zij toont een beeld ervan, wat inhoudt, zoals Van Dale het uitdrukt, dat zij naar

een voorbeeld gemaakt is en daarmee overeenkomt.

Kun je ook anders dan denkend toegang krijgen tot het geestelijke? Zeker kan dat ook voelend, belevend, ervarend, levend, enzovoort. Die hebben eveneens allemaal iets geestelijks, want ook zij zijn werkelijkheid. Maar is het ook 'ware werkelijkheid'? Dat zou betekenen dat er ook onware of zelfs valse werkelijkheid bestaat. Dat lijkt geen twijfel, dat zie je overal om je heen, daar begon ik mee.

Het een kun je van het ander onderscheiden door je je bewust te maken in hoeverre het werkelijk om iets geestelijks gaat. Bewust worden en dingen helder onderscheiden vooronderstelt denken. De geestelijke werkelijkheid vraagt erom herkend, erkend, gekend te worden. Dus dat het geestelijke ook gedacht wordt, daar kun je in dit soort zaken als mens niet omheen.

Daar gaat het om bij antroposofische gezondheidszorg: de gezondheid van mensen dienen door dieper door te dringen in die ware werkelijkheid die de mens naar lichaam, ziel en geest is.

Michel Gastkemper

Bronlaak-Heimdal bouwt aan toekomst

Met de goedkeuring van het ministerie van Volkshuisvesting, Welzijn en Sport is groen licht gegeven voor bouwactiviteiten op locatie Bronlaak voor zo'n 13 miljoen Euro. Het betreft het aanpassen aan de eisen van deze tijd van de totale bebouwing van het dorp Bronlaak door renovatie, uitbreiding en nieuwbouw. De uitvoering van de plannen zal in nauwe afstemming met de gemeente en provincie plaatsvinden en in fasen worden gerealiseerd. Bronlaak is een woon-werkgemeenschap bij Oploo, waar volwassen mensen met een ontwikkelingsstoornis wonen en werken in een dorpsgemeenschap waar naast zorgvragers ook particulieren wonen. De zorgverlening van Bronlaak-Heimdal is gebaseerd op een zorgvisie die ontwikkeld is vanuit de antroposofie.

De goedkeuring van het ministerie betekent een geweldige erkenning voor de zorgverlening van Bronlaak-Heimdal. Dat ging niet zonder slag of stoot. Bouw op een instellingslocatie druipt immers in tegen het huidige gangbare beleid, waarin integratie in de maatschappij centraal staat. Mensen met een handicap worden geacht zoveel mogelijk als ieder ander gebruik te maken van de gangbare plaatselijke voorzieningen. Bronlaak is echter geen gebruikelijke instellingslocatie en in de woon-werkgemeenschap vindt omgekeerde integratie plaats. Bronlaak is opgebouwd volgens een dorpsstructuur. In Bronlaak wonen naast de zorgvragers ook particulieren, en zowel het Pinksterhuis met zijn voorstellingen en exposities als winkel De Waterman trekken bezoekers uit de wijde omgeving. De commissie Gehandicaptenzorg van het College bouw zorginstellingen heeft zich zelf van het bijzondere karakter van Bronlaak willen overtuigen tijdens een bezoek aan Bronlaak in januari 2005. Het College adviseerde daarop positief over de plannen, evenals de inspectie en het zorgkantoor.

Als eerste zal nieuwbouw van een Multifunctioneel centrum met daarin de medisch verpleegkundige dienst worden gerealiseerd. Voor de zorgvragers van Bronlaak is dit van groot belang. De medisch therapeutische zorg op antroposofische grondslag die op Bronlaak wordt geboden is in de directe omgeving niet te vinden.

Met de renovatie en nieuwbouw wordt verder de huidige bebouwing aangepast aan de eisen van deze tijd. Zo zullen er in de woonhuizen meer vierkante meters per bewoner zijn, met ruimere zitslaapkamers, maar met behoud van de gemeenschappelijke woonkamer. Het wonen in woongemeenschappen met een heterogene samenstelling blijft centraal staan in de zorgvisie van Bronlaak-Heimdal. Zo wordt ernaar gestreefd per woning één of meerdere MCG/rolstoelplaatsen te creëren. Wel zal de groepsgrootte worden teruggebracht van de huidige acht naar vier tot zes. Het aantal zorgvragers dat op Bronlaak woont blijft gelijk.

Ook in de werkgebieden gaat het om aanpassing en uitbreiding van bestaande gebouwen. Deze daten deels uit de jaren tachtig, terwijl het aantal werkenden inmiddels fors is toegenomen. Opmerkelijk is de uitbreiding van het Pinksterhuis, waar onder meer een keuken en restaurantfunctie is ondergebracht, ook ten behoeve van bezoekers en passanten. Hier verblijven tussen de middag de zorgvragers die dagelijks naar Bronlaak komen voor hun werk in één van de twintig werkgebieden. Zie voor meer informatie www.bronlaak.nl.

Zonnehuizen bestaat 75 jaar...

Op 19 september 2006 is het 75 jaar geleden dat de toenmalige huisarts Bernard Lievegoed 'Het Zonnehuis' oprichtte voor zes kinderen. Inmiddels hebben honderden kinderen en medewerkers Zonnehuizen leren kennen.

...dat gaan we vieren met een feestelijke **Michael Markt Vrijdag 29 september 2006**

Belangstellenden zijn van harte welkom van 13.00 tot 16.15 uur op locatie Veldheim, Utrechtseweg 69 te Zeist Ontmoeting en Open Huis zorg, onderwijs en behandeling Verkoop van identiteit gerelateerde producten Optredens en activiteiten voor jong en oud

Zonnehuizen bestaat 75 jaar...

...en dat gaan we vieren met een feestelijke **Reünie Zaterdag 23 september 2006** voor oud-cliënten en oud-medewerkers van 10.30 tot 15 uur op locatie Veldheim, Utrechtseweg 69 te Zeist Aanmelden: www.zonnehuizen.nl of 030-6945217 Toegang € 7,50

Scorlewald - Vooraankondiging

In de week van 29 september t/m 6 oktober is het feest op Scorlewald. We vieren dan ons 40 jarig bestaan! Van harte nodigen wij u uit om het feest met ons te vieren.

De voorbereidingen voor de feestweek zijn in volle gang en om u de gelegenheid te geven een reservering in uw agenda te maken sturen wij u alvast het overzicht van het programma:

donderdag 28 sept 19.30 uur Muzikale opmaat met hoogtepunten van muziek van Norbert Visser geschreven voor de Parcival.
vrijdag 29 sept 14.00 - 18.00 uur Programma voor de bestuurders, directies en toezichthouders.
zaterdag 30 sept 10.30 - 16.00 uur Feestdag voor de verwanten en vrienden.
woensdag 4 okt 13.15 - 19.00 uur Open dag voor de verenigingen, middenstand en inwoners uit Schoorl en de medewerkers en bewoners van onze (zuster) instellingen.
vrijdag 6 okt 17.30 - 23.00 uur Slotfeest en reünie met oud medewerkers en oud bewoners

Zorgboerderij MAKANDRA in Ede viert haar 10 jarig bestaan op 14 september

Bekenden en geïnteresseerden zijn van harte uitgenodigd om dit met ons te vieren van 17.00 tot 21.00 uur. Ons adres is Kalverkampweg 1, 6718 WJ Ede, telefoonnummer 0318-612363. Een vriendelijk verzoek om uw komst voor 10 september te melden per telefoon of e-mail: makandra@sheerenloo.nl

Faciliterende Communicatie in Nederland

Sinds enkele jaren is Faciliterende Communicatie (FC) een belangrijke nieuwe loot aan de stam van communicatie met mensen met een handicap gebleken. Op allerlei niveaus kan met FC gewerkt worden, van het aangeven of men wel of niet iets wil, het wijzen op pictogrammen en ander beeld- of lettermateriaal tot het al dan niet zelfstandig werken op het toetsenbord van een pc. De methode werkt door middel van bewegingsondersteuning (facilitatie) vanuit hand, arm of schouder van de te begeleiden persoon door een andere persoon, bijv. een van de ouders, een therapeut, leerkracht, verzorger etc.

De methode is eind jaren 1970 ontstaan in Australië en verder ontwikkeld in het DEAL Communication Center in Melbourne. Inmiddels wordt FC toegepast op verschillende plaatsen in Australië, Amerika en Europa. Op dit moment ontwikkelt zich de methode ook in Nederland, zowel bij instellingen als belangenorganisaties en ouders van mensen met een handicap.

Mia Meijer, van beroep psychosynthese-psychotherapeute, schrijfster en lerares, houdt zich sinds enkele jaren intensief met FC, waarvoor zij in Duitsland en Zwitserland een opleiding en aanvullende cursussen heeft gevolgd, bezig. Sinds een jaar geeft zij FC aan mensen met een stoornis uit het autistisch spectrum op een midden in de natuur gelegen locatie in de Randstad, waar tevens vanaf komend najaar een opleiding FC plaats zal vinden. Het is de bedoeling op deze locatie een steunpunt Faciliterende Communicatie in Nederland op te richten, zoals dat in landen als Duitsland, Zwitserland, Italië reeds geval is. Trainer Ludo Vande Kerckhove verzorgt de opleiding Faciliterende Communicatie in Nederland.

De basisopleiding bestaat uit twee delen: Basisopleiding I en II, en eventuele supervisie en nascholingscursussen. De eerstvolgende Basisopleiding I vindt op 3 en 4 oktober 2006 in boerderij "Dank en Hoop" plaats. Kosten: 200 euro inclusief lesmateriaal, lunches e.d. Info en folder: bij Mia Meijer, Boerderij "Dank en Hoop", Vriezekoop 7, 2451 CP Leimuider, tel. 0172 506 522, e-mail adres faciliterendecomunicatie@planet.nl website www.boerderijdankenhoop.nl

Enkele internationale websites:

FC Institute Syracuse <http://soeweb.syr.edu/thefci/> FC Centri Studio Rome <http://www.geocities.com/HotSprings/Spa/2576/>

FC Zentrum Zürich <http://www.fc-zentrum.ch/> Ludo Vande Kerckhove www.seminare-fc.de

IN GESPREK MET:

Waar draait het om in het leven?

met medewerking van Jan en Greet Vervoort

Dit is het verhaal van een vrouw die graag anoniem wil blijven. Ze kijkt terug op haar jeugd en op de periode die ze in 'het Zonnehuis' doorbracht en op wat dat voor haar heeft betekend. Ze wil graag een boodschap afgeven. Ze heeft voor zichzelf vastgesteld waar het in haar leven eigenlijk om gaat.

Dit zijn de kenmerken uit mijn leven. Dit vloeit voort uit wat ik meekreeg uit mijn thuisopvoeding. Het belangrijkste hierin was: er goed uitzien; goed op school zijn; liefst zo snel mogelijk trouwen. Hierop volgt: snel veel kinderen krijgen; de man is de baas (zijn woord heeft recht), de vrouw hoort achter het aanrecht. De macht van de man overheerst, ook in de kerk; de dominee heeft alle invloed. Gods woord: "eert uw vader en moeder" wordt misbruikt. Dit gebod wordt tot op het fysieke vlak uitgebuit en doorgevoerd. Strenge opvoedingsmethoden: oorvijgen, in de hoek staan en nadenken over je zonden. Ik beleef dit zo: zolang ik nog mijzelf verachtte ontving ik logischerwijze de behandelingen. Ben ik het zelf geweest die dit alles in stand hield? Mij was bijgebracht: wie niet luistert wordt gestraft. De angst nestelde zich in mij.

Hoera, nu besluit ik: dit alles is voorbij. Ik leef nu vandaag en ik besluit respect te hebben voor mijzelf! De schellen vallen van mijn ogen.

Ik kan me heel dankbaar voelen voor al die mensen die ik één voor één ontmoette in het Zonnehuis. Dokter Nel Schatborn is voor mij een groot voorbeeld geweest in mijn leven.

De manier waarop zij elke dag bij het ochtendlied stond: draagkracht door te geven aan haar mensen; samen werken; samen delen. Ook zuster Miep Schouten, die zich wegcijferde, veel gaf en niets terug vroeg van de ander. Mevrouw Mies Le Nobel is bijzonder geweest. Door de manier waarop zij verhalen vertelde en gedichten voordroeg wist zij me aan te raken. Mevrouw Ingeborg Förster, zij had de volharding om door te gaan, ook al gaf het kind het op.

Zij slaagde erin dat dit kind weer 'ja' zei tegen het leven en tegen zichzelf. Greet en Jan Vervoort, hun huis is als van elastiek en iedereen kan altijd weer mee eten, één grote familie. Een opmerkelijke kwaliteit van inzet die volgens mij tegenwoordig met een lampje te zoeken is, omdat iedereen tegenwoordig op zijn eigen eilandje zit. De ander en ik - en waar sta jij? Geven en nemen, dit was bij Greet en Jan.

Wat ik fijn heb gevonden is dat er gewerkt werd vanuit een inhoud die veel religieuze beleving bracht. Ik heb geluk gehad dat ik die tijd in het Zonnehuis was toen er veel mensen waren die deze draagkracht in zich hadden en dit uitdroegen.

Na alle hobbels in mijn jonge leven heb ik in mijn twintiger jaren de kracht gevonden om mijn eigen keuzes te maken en er voor te gaan. Ik gaf aan dat ik zelfstandig door het leven wilde gaan. Ik maakte duidelijk dat ik niet onder intensieve begeleiding, wat voor mij aanvoelde als betutteling, wilde blijven. Daarmee heb ik toen de aanzet gegeven voor het project Begeleid Wonen, Kaspar Hauser¹.

Mijn boodschap aan het Zonnehuis: "Druk niet een stempel op een kind; het is een ..."

Kijk niet scheef naar een kind. De diagnose alleen is niet wat een kind is. Kijk meer naar de biografie, wat het heeft meegeemaakt. Want dat zegt volgens mij meer over hoe een kind zich gedraagt. Dat helpt het kind bij de acceptatie en niet het etiket van de handicap.

Laten wij mensen elkaar niet met de vinger nawijzen! Laten wij mensen eerlijk en oprecht met elkaar in liefde omgaan. Want wat heb je te verliezen? Niks!

J.O.

¹ Het Kaspar Hauserproject is inmiddels opgegaan in Zonneweg van de Ita Wegman Stichting

Heb je je al opgegeven voor de Internationale conferentie voor heilpedagogen en sociaaltherapeuten van 6 - 10 oktober 2006 in het Goetheanum, Dornach, CH?

Een gelukt leven

Biografische dimensies in de heilpedagogie en sociaaltherapie
Beroepscompetenties- Beroepsbiografie - Lerende Gemeenschap

Van vrijdag 6 oktober 17.00 tot en met dinsdag 10 oktober 2006 12.45 Zie: www.heilpedagogie.nl

Vervolg pagina 1: Heilpedagogie vraagt om een houding van interactieve vragende betrokkenheid

GB: licht. Of het zo móet weet ik niet, maar ik denk wel dat het moet kunnen. Dat vind ik wat anders. Kijk, Lievegoed heeft ooit nog drie opdrachten verbonden aan de heilpedagogie. Een van die opdrachten was: het voorkeurelijke zichtbaar maken in de samenleving. Dus dat orthodoxe gebeuren daar, dat moet kunnen. Daar heb je deze verbindingen voor nodig. Het scheppen van cultuureilanden, dat doe je ook door dit soort verbindingen. Dus het móet niet, maar de mogelijkheid moet er wel zijn.

En nog even terug naar heilpedagogie en de toekomst, ja dan denk ik dat je juist aan deze voorbeelden ziet dat het gaat om twee dingen: dat het erom gaat dat je mensen als het ware nieuwsgierig maakt en zich laat scholen in het beweeglijke gedachtegoed van de heilpedagogie, en dat je het stimuleert om het overal in de samenleving te praktiseren. Op een eigen manier die past bij die omgeving in die tijd. Dat is wat anders dan zoals de heilpedagogie zich in de eerste vijftig jaar ontwikkeld heeft, nl. dat de vorm sterk aanwezig was en als het ware de overdrachtssubstantie was. Volgens mij is het zo dat willen mensen met heilpedagogie kunnen werken, dan moeten ze er door geraakt worden. Als je de nieuwe generatie wilt raken met heilpedagogie, dan denk ik dat het erom gaat te laten zien dat je in het directe contact, het hier en nu, geraakt kan worden door die mens met zijn mogelijkheden en onmogelijkheden en daar iets mee kunt doen. De huidige generatie wordt in mijn beleving sterk in het hier en nu geprikkeld.

In de biografie van de Michaelshoeve staat bijvoorbeeld dat er vroeger flinke boerenmeisjes uit de omgeving gezocht werden voor de verzorging, want die waren zo praktisch. Maar je vindt tegenwoordig geen meisjes meer die alleen maar de handen uit de mouwen steken. In die zin is er ook in het bewustzijn van mensen iets veranderd. Ook de doelstellingen van de zorg zijn veranderd, het gaat nu meer om biografisch ondersteunen.

Er wordt erg vanuit het perspectief van maakbaarheid gekeken, ook naar de zorgvragers. In de jeugdhulpverlening is dat volgens mij nog sterker dan in de verstandelijk gehandicaptenzorg. Dus je stelt je een doel en je werkt er naar toe. Dan vink je af en dan is het gerealiseerd. Je vindt dat in wezen ook terug in de opzet van de zorgplannen van tegenwoordig. Je moet een doelstelling hebben en meetbaar en controleerbaar moet je die kunnen uitvoeren. Op die manier worden medewerkers feitelijk aangesproken. Dat appelleert ook op iets anders bij medewerkers, om als het ware even het directe contact te ontstijgen en om het te abstraheren.

Verbreding

De heilpedagogie heeft zich eigenlijk in de loop der jaren bijna verengd tot de verstandelijke gehandicaptenzorg. Als ik de heilpedagogische cursus lees, dan zat er volgens mij een veel bredere grondslag in, ook psychiatrie, maar ook ontspoorde jongeren. Ik vind dat de heilpedagogie haar aandachtsgebied weer zou moeten verbreden. Ik denk dat de heilpedagogie heel veel te brengen heeft, ook op het gebied van de jeugdhulpverlening, waar de Zonnehuizen mee bezig zijn; richting kinder- en jeugdpsychiatrie absoluut ook. Daar is het toch ooit mee begonnen?

Met de Arta-Lievegoedgroep, dus met psychiatrie voor volwassenen en verslavingszorg, zie je dat weer binnenkomen, maar je zou er ook nog maatschappelijke opvang bij kunnen betrekken. Met name op het gebied van de jeugdhulpverlening en op het snijvlak met de licht verstandelijke gehandicaptenzorg en jeugdpsychiatrie, daar kan absoluut een verbreding plaats vinden, maar dan moeten we ons wel ook inhoudelijk meer heroriënteren op de wijze waarop we het aanbieden, dat is het stukje dienstverlening, vind ik.

Nieuwe impulsen

Ik ben er van overtuigd dat er in toenemende mate behoefte is aan nieuwe impulsen en dan ook nieuwe inhoudelijke impulsen. Bij de verstandelijke gehandicaptenzorg zie je dat er gretig gekeken wordt naar een concept dat een beetje haaks staat op het bestaande, de Thomashuizen zijn een mooi voorbeeld. Zorg komt steeds meer in de maatschappelijke belangstelling te staan. Mensen worden steeds kritischer in de zin van: wat gebeurt daar nou eigenlijk. Dat vertaalt zich ook door toenemend inspectietoezicht. Je kunt je vragen stellen bij die instrumenten die de inspectie daarbij hanteert, gaat het nog om kwaliteit van zorg of gaat het alleen maar om uiterlijke instrumenten? De inspectie heeft nu een instrument ontwikkeld voor breed toezicht. Aan de hand van een aantal vragen die instellingen moeten beantwoorden wordt gekeken of een instelling zich in een risicoprofiel bevindt. Dat gaat alleen maar over of je bepaalde instrumenten nog wel hebt. Het is niet een meting in de zin van, gaat ie goed, ga je nog op een goede manier met die kinderen om. En hoe zit het nou met de bejegening en is het gezellig in dat huis en is er echt aandacht voor dat kind. Nee, het gaat erom: is het zorgplan wel op de goede manier opgebouwd, is het dossier wel in orde, enz.

Er sluipt een eenzijdigheid in wat instellingen kwalitatief op orde moeten hebben. Daar zit mijn bezwaar. Want als je het over kwaliteit van zorg hebt, dan gaat het om of je zorgdossier op orde is en of je zorgplan volgens de goede opzet is of je op tijd dit hebt gedaan, terwijl de feitelijke kwaliteit van zorg iets anders is.

Het is de kunst om naar de toekomst toe vormen en manieren te ontwikkelen waarbij die kwaliteit pregnant zichtbaar kan worden. Kunnen we nou dat specifieke wat er is in die aandacht, in die betrokkenheid en het appèl wat er op de mensen gedaan wordt, kunnen we dat ook zichtbaar maken? Dat is toch een lastig verhaal. In mijn beleving kun je dat alleen maar zichtbaar maken door voorbeelden te hebben waarbij je ook heel transparant bezig bent.

Van meet af aan heeft heilpedagogie zich onderscheiden door vernieuwend te zijn. Dat is de oorsprong en het bestaansrecht geweest van heilpedagogie en de antroposofische gezondheidszorg. Het moet zijn inwerking blijven hebben in de hele cultuur. Dat gebeurt ook. Er zijn inzichten op alle vlakken overgenomen. Maar we moeten er niet bij blijven stilstaan. Ik denk dat zowel breeduit in de antroposofische gezondheidszorg als met betrekking tot heilpedagogie en sociaaltherapie dat het goed zou zijn om te zoeken hoe we vernieuwend kunnen zijn op basis van de huidige tijdsvraag. Als ik goed om mij heen kijk naar de samenleving, het aantal jongeren met ontwikkelingsstoornissen die in de knel raken, die afdriven naar drugs of internetverslaving, die alleen nog maar vierkante schermjes kunnen zien, kinderen en jongeren die in sociaal opzicht angstig zijn geworden. De cijfers liegen er niet om. Dan betekent dat herdefiniëren van de vraag en op basis daarvan ook komen tot nieuwe vormen.

Betekenis hebben voor elkaar

Kijk, de antroposofische werkgebieden zijn sterk gericht op de ontwikkeling en ontplooiing van menselijke talenten en de verzorging daarvan. Dat vertaalt zich in deze tijd naar een andersoortige wijze van aanpak. De vrijescholen raken ook steeds meer in het keurslijf van de huidige kwaliteitsystemen en de eisen die daaraan vast zitten. Maar er doen zich ook uitdagingen voor; kijk naar de ontwikkeling van brede scholen. Hoeveel vrijescholen zijn er al die bijvoorbeeld de impuls van brede scholen oppakken, die zeggen daar zit een kans? Dat ben ik nog weinig tegengekomen. Omdat vrijescholen zo sterk bezig zijn de slag te maken naar hoe passen we ons in het systeem terwijl we tegelijkertijd onze impuls en onze drijfveer goed vast blijven houden en blijven ontwikkelen. Dat is een hele worsteling.

Als je kijkt naar heilpedagogie en sociaaltherapie, dus breed, is het een zoektocht om ondanks de werkomgeving waarbinnen we het moeten doen, in beleidsmatige zin binnen dat perspectief te blijven werken aan talenten en ontwikkelingsmogelijkheden. En dat gaat niet vanzelf, want mensen zullen ook braaf knikken van ja dat moeten we gewoon doen en vervolgens zitten we allemaal in het keurslijf om kwaliteitssystemen te blijven vullen. Dat is wel verrekende dominant geworden in onze zorg. De kunst is om dat beweeglijk te houden, om iedere dag opnieuw de kwaliteit van zorg te ontdekken.

Ik heb een mooi voorbeeld: het initiatief van Ferd van Koolwijk, Partnership Foundation; een prachtig project. Wat je daar ziet is dat ze op een aantal plekken in Karachi (Pakistan), op een Middle School een situatie hebben gecreëerd waarbij kinderen en jongeren het eerste deel van de dag les krijgen en het tweede deel van de dag lesgeven aan zwerfkinderen, dus datgene wat zij hebben geleerd overdragen. Vervolgens worden die zwerfkinderen opgedeeld in groepen van twaalf met een verticale leeftijdsopbouw en die hebben een taak. De ene groep moet bv zorgen voor het eten koken, de andere zorgt voor het ontbijt, de derde voor het wassen. Punt. In al zijn eenvoud is dat een systeem waarvan ik denk: dat werkt! Dus aan zwerfkinderen ondanks hun benarde positie, wordt een veilige omgeving geboden. Ze worden in een natuurlijke groep gezet met informeel leiderschap, ze worden aangesproken op verantwoordelijkheden ten opzichte van de hele groep en de betekenis die ze voor elkaar hebben; geweld!

Wat doen wij hier in de zorg in Nederland? We regelen het zo dicht, dat de zorgvrager zich consumptief gaat gedragen. Ik chargeer het een beetje. Maar dat beeld dat je als mens, ook als kind en jongere, in moeilijke omstandigheden aan de ene kant ondersteuning krijgt, maar meteen erop aangesproken wordt naar vermogen iets te doen. Dat vind ik het grondbeeld waar je eigenlijk aan zou moeten werken. We moeten het ook zo organiseren dat kinderen en jongeren en volwassenen ondanks hun handicap een betekenis hebben voor de ander. Je zou ook een omgeving en een bejegening moeten scheppen waarbij ze echt aangesproken worden om dingen voor elkaar te doen.

Heb je in de heilpedagogie gevonden wat je zocht?

Jazeker! Kijk, voordat ik op de Michaelshoeve kwam werken, werkte ik op Jeugdorp de Glind. Daar ben ik geweest van eind jaren tachtig tot 1993. Dat was op een bepaalde manier een professionele instelling. Het was een hectische tent, moeilijk volk. Het begrip kwaliteitssysteem was er toen nog niet, maar zo'n systeem hadden ze aardig op orde. Ik heb toen heel sterk ervaren dat ik wat miste. Wat ik miste in alle plannenmakerij, in datgene wat je deed met kinderen of jongeren, was zingeving in de zin van: wat wil je nou met een jongere? Ik vond dat heel nadrukkelijk een begrip dat zijn plek moest hebben in de methodische opbouw van de zorg. Want als je niet een bepaalde bedoeling hebt met het leven van iemand, waarom zou je het dan doen zoals je het doet? Dat is voor mij een kernvraag geweest waarmee ik de Michaelshoeve binnen ben gekomen. En dat heb ik ook gevonden, dat je aan het begrip zingeving in je dagelijkse handelen, in de inrichting van de zorg, in de omgang met anderen echt handen en voeten kunt geven. Dat is voor mij heel wezenlijk geweest. Ik was met antroposofie bezig en ben hier gekomen met de vraag: kun je methodisch een bewustzijn creëren dat je als het ware door de buitenkant van de ander heen kijkt, maar dat die ander zich ook werkelijk herkent voelt. Met name in de zorg voor kinderen en jongeren, of dat nou op de vrijeschool is of in een heilpedagogische instelling. Het gaat om de momenten waarop er echt bewustzijn is voor het kind waar je mee bezig bent; aandacht voor de details. In die zin is heilpedagogie ook topsport. In de periode dat ik met mijn vrouw een gezinsgroep had, heb ik dat een periode ook zo ervaren. Ik benaderde dat als topsport. Dus je moet dan ook echt zorgen dat je fit bent.

Als je een weekje had dat je 's avonds bleef hangen in de kantine en 's morgens had je dit soort ogen, dan kon je merken dat de stemming in de groep veranderde. Omdat je minder alert bent, omdat je minder in de gaten hebt. Op het moment dat ik stevig sportte, ik fitter was, kon ik alerter zijn. Dat is ook wel heel wezenlijk; dat is feitelijk de pedagogische wet, dat je jezelf verzorgt in het belang van het kind omdat het kind zich daaraan ontwikkelt.

Ik zou tegenwoordig zeggen, als je praat over toekomst voor heilpedagogie en antroposofische zorg, dan denk ik ook dat het erom gaat dat je heel alert blijft. Dat je er voor staat, dat je die verantwoordelijkheid op je kunt nemen, dat je er ook uitdaging in ziet. Het moet niet zozeer als norm opgevoerd worden, maar je moet het als prikkel, als uitdaging zien; een kwestie van bewustzijn.

Nog een laatste punt, Gerard, wat ga jij doen?

Ik ga er samen met twee organisaties in de jeugdhulpverlening voor zorgen dat er binnen een jaar een nieuwe organisatie tot stand komt die zich richt op het ontwikkelen en exploiteren van gezinsvormen, gericht op de 24-uurs opvang van jeugd. Een landelijk netwerk. De ambitie is om dat in alle provincies van Nederland te realiseren, waarbij de grondslag is dat we het concept heel helder gaan verspreiden, zowel inhoudelijk, methodisch, als qua vorm en dat gaat gerealiseerd worden op twee manieren, namelijk als keurmerk, waarbij mensen in loondienst kunnen zijn van een instelling en in een vorm van een franchiseformule waarbij mensen ondernemer kunnen zijn. Daaraan gekoppeld ontwikkelen we een kenniscentrum en een servicecentrum. Ik ben degene die dat uit de grond mag trekken en mag exploiteren.

Waarom gaan we herkennen dat jij het hebt opgezet?

Je gaat het herkennen aan dat het een organisatie wordt die sterke begrippen hanteert, inhoudelijke uitgangspunten nadrukkelijk waarborgt. Het wordt een organisatie met medewerkers die voor zichzelf nogal ambitieus zijn. Die ook iets willen doen in de vorm die ik zojuist zei. Die echt voor hun verantwoordelijkheid staan. Dat zijn twee belangrijke peilers. Ik denk dat het ook een organisatie wordt met de nodige lef. Past ook wel een beetje bij mij, geloof ik. ◀

'Willen mensen met heilpedagogie kunnen werken, dan moeten ze er door geraakt worden.' (foto: Bernard Heldt)

INTERNATIONAAL NIEUWS

Oosteuropese conferentie over heilpedagogie en sociaaltherapie in Varna, Bulgarije, 28 - 30 juli '06: 'Mensen met mogelijkheden: denken, voelen en handelen'

In Bulgarije wordt veel gedaan om de kwaliteit van de veel te grote en verouderde inrichtingen te verbeteren. Vele daarvan moeten per januari 2007 sluiten en er worden nieuwe oplossingen gezocht voor weeskinderen, kinderen en volwassenen met lichamelijke en verstandelijke handicaps en psychiatrische problematiek. Nieuwe NGO's nemen deze uitdaging aan en bouwen samen met gemeentes nieuwe sociale instellingen op, zoals dagcentra, begeleid wonen, thuiszorg etc. De integratie van mensen met een handicap in onderwijs, arbeid en maatschappij is echt begonnen! Vanuit het buitenland wordt deze ontwikkeling met geld en expertise ondersteund en er is - na enkele pilotprojecten - nu ook wetgeving ontwikkeld, maar het is nog maar een begin! Pedagogen, sociaal werkers, therapeuten en groepsleiders etc. realiseren zich dat er nog veel op het gebied van opleiding moet gebeuren. Daarom is er in het algemeen veel openheid m.b.t. het uitwisselen van ervaringen, nieuwe kennis en methodieken, zoals bijvoorbeeld kunstzinnige therapie. Er is openheid ten opzichte van een ander mensbeeld en de spirituele kant van het leven is geen taboe meer, zoals bleek tijdens de eerste conferentie over heilpedagogie en sociaaltherapie in Varna - aan de Zwarte Zeekust - van 28 tot en met 30 juli j.l. met als thema: 'Mensen met mogelijkheden: denken, voelen en handelen'.

drukbezochte conferentie
(foto: Alexandra Buijsman)

Van de 300 mensen die zich hadden aangemeld konden er 150 deelnemen.

De conferentie stond onder de bescherming van het ECCE, de Europese NGO voor heilpedagogie en sociaaltherapie. Veel mensen uit Bulgarije zelf, maar ook uit de Bulgarije omringende landen, droegen aan deze conferentie bij, zoals Roemenië, Rusland, Griekenland, Georgië en ook uit Zwitserland en zelfs uit Nederland. Marijke Bijloo, Alexandra Buijsman, Sil Wallis en Bernard Heldt hadden elk een flink aandeel aan het programma. De werkgroep 'kunstzinnig werken' van Sil en zijn presentatie van enkele therapeutische schilderseries van jongeren werden met groot enthousiasme ontvangen en maakte mensen geïnteresseerd naar wat de antroposofische therapeutische benadering nog meer kon bieden. Er was veel aandacht van de media, zoals televisie, radio en dagbladen. Ook was er een priester van de orthodoxe kerk, die tot zijn tevredenheid van de Roemeense delegatie mocht horen dat in hun instelling actief contacten met de orthodoxe kerk onderhouden worden; heilpedagogie ingebed in de religieuze cultuur van het betreffende land! In de loop van de conferentie werd steeds duidelijker dat tussen kerk en heilpedagogie/sociaaltherapie wederzijdse solidariteit en ondersteuning mogelijk is en dat het christelijke gedachtegoed en de sociale betrokkenheid op de kwetsbare medemens de brug vormt. Uiteindelijk werd er in het plenum gesproken over wat er komt kijken om een heilpedagogisch of sociaaltherapeutisch initiatief te beginnen en een opleiding te ontwikkelen. Er is een vereniging opgericht 'ter ondersteuning van heilpedagogie en sociaaltherapie in Bulgarije' met als naam Opora, hetgeen betekent: 'ondersteuning'. Ook heeft een Zwitsers-

werkgroep kunstzinnig werken met Sil Wallis
(foto: Bernard Heldt)

Bulgaars echtpaar, Edith en Slavi Vasili gemeld een initiatief voor een sociaaltherapeutische woon-werkgemeenschap te willen nemen en daarvoor een stichting op te richten.

Bericht uit Gran Canaria: Muziektherapie in San Juan de Dios

Door Heleen de Haas

Het instituut 'San Juan de Dios' is gevestigd in een voormalig klooster van de Orden Hospitalaria Hermanos de San Juan de Dios, een groot wit gebouw hoog op een berg, temidden van palmbomen en uitkijkend op zee in Las Palmas de Gran Canaria. Elke dag zijn daar ruim 150 dubbel gehandicapte kinderen, deels intern, die in de school liefdevol worden opgevangen door leerkrachten en verzorgers. Door 'toeval' kwam ik in contact met een van de 7 broeders die nog over zijn. Hermano Medina, die als verpleegkundige werkzaam is, leidde mij rond in het instituut. Ik keek naar de kinderen en zag dat ze goed werden verzorgd, maar dat het toch kaal was en voor veel kinderen te weinig uitdaging; leraren en verzorgers zijn toegewijd maar ze weten niet hoe ze hun creativiteit zouden kunnen gebruiken... er zou zoveel meer kunnen.

Ik raakte geïnspireerd: hier zou ik wat kunnen doen... De muziektherapie was totaal onbekend, maar wat ik vertelde wekte interesse. Spanjaarden zijn spontaan en enthousiast, maar even snel is alles weer vergeten. Zo was ik verrast toen ik maanden later de vraag kreeg voor een project muziektherapie. Geld was er niet, maar dankzij financiële ondersteuning door Nederlandse fondsen heb ik het kunnen doen.

Mijn werk begon in november 2005. Ik had geen idee hoe het zou zijn, maar ik bemerkte al gauw dat ook hier de muziek als tovermiddel werkte. Ik ontdekte dat kinderen over de hele wereld hetzelfde zijn: zoals muziek universeel is zo zijn kinderen dat ook. Om enkele voorbeelden te noemen:

- In het groepje kleuters, allemaal in rolstoel, werd onmiddellijk alle aandacht gewekt door de bourdonnier, en kon er een intense luister-sfeer ontstaan;
- een onhandelbare, rondrennende en niet sprekende 13jarige jongen met ernstige autistische stoornis was zo gefascineerd als ik op de viool speelde, dat het hem lukte op z'n stoel te blijven zitten en met volle concentratie er even helemaal te zijn;
- een 16jarige jongen met zware ontwikkelingsstoornis richtte zich prachtig op, en maakte oogcontact bij het luisteren naar het lied op de kromhoorn;
- een klein meisje met het syndroom van Rett leerde uitademen bij pentatone klanken.

De directeur, Sabina Ramirez, zelf psychologe, had opgemerkt hoe een angstig meisje minder angstig werd, en een volwassen jongen met autisme tijdens een fiesta zich meer open en ontspannen toonde.

Bij het afsluitend gesprek voor de zomervakantie, pratend over wat muziektherapie nu eigenlijk is, verwoordde Sabina het zo: 'In het dagelijkse werk met de kinderen zijn wij bezig de kinderen dingen aan te leren, opdat ze beter kunnen communiceren, zich makkelijker kunnen bewegen, etc., we gebruiken technieken van buitenaf. Maar jij bent in de muziektherapie bezig met de individualiteit zelf van het kind, je wekt het ik van het kind dat er bij deze speciale kinderen ook is, net zo als bij alle andere kinderen.'

Men ziet dat de muziektherapie werkt en dat het een nieuwe kwaliteit toevoegt aan het centrum. Ik was blij en dankbaar met deze evaluatie, en enthousiast maakten we verdere plannen voor het nieuwe seizoen: mijn taak hier is nog niet klaar. Het is de bedoeling dat de muziektherapie zal integreren in het instituut, en dat ik iemand in het vak ga opleiden, opdat zij in de toekomst mijn werk zal kunnen voortzetten.

een groot wit gebouw op een berg
(foto: Heleen de Haas)

► Mens en Muziek

Conferentie MENS EN MUZIEK 'Muziek, levende ontmoeting' 26-28 oktober 2006

De conferentie 'Muziek, levende ontmoeting' is een vervolg op de succesvolle eerste conferentie van Mens en Muziek in 2004 voor muziektherapeuten, schoolmusici, amateurmusici, vakmusici, en instrumentenbouwers.

Ook toen ging het om het met elkaar beluisteren, beoefenen en maken van levende muziek. Dat wekte zo'n enthousiasme dat men wel aan alle tien interessante workshops had willen deelnemen, maar daarvoor waren de drie dagen gewoon te kort. Nu krijgen niet alleen de ruim 140 deelnemers van toen, maar iedereen een nieuwe kans, want er is opnieuw een keur aan inspirerende workshops om aan mee te doen. En niet alleen dat, het rijke programma voorziet ook in concerten en lezingen.

Levende, akoestische muziek is een belangrijk element in de samenleving dat erom vraagt goed verzorgd te worden. Op school kun je daarmee al beginnen door eenvoudige muzikale oefeningetjes te doen, die doorwerken. Er gebeurt iets als je bijvoorbeeld met moeilijk opvoedbare jongeren of in probleemwijken begint te zingen, dan verandert het sociale klimaat. Opvoeders, ouders, docenten en therapeuten kunnen kinderen en volwassenen muzikaal in beweging te brengen. De conferentie biedt hun hiervoor bagage, ervaringen en uitwisselingsmogelijkheden. Met medewerking van onder anderen Pär Ahlbom, Michael Deason Barrow, Manfred Bleffert, Fenneken Francken, het Weidlerkwartet, Eveline Hirschmann en Remi Adriaansz.

'Muziek, levende ontmoeting' wordt georganiseerd door de stichting Mens en Muziek, op Scorlewald te School (NH), 26-28 oktober 2006. Nadere informatie en aanmelding via www.mensenmuziek.nl.

OPLEIDINGSNIEUWS

Oproep en aankondiging:

Symposium ADHD, vrijdag 10 november 2006, 09.30-17.00

Aankondiging: Op vrijdag 10 november organiseert de Onderzoekafdeling van het Heilpedagogisch Verbond een symposium over ADHD. Thema's:

- Wat is het belang van de diagnose ADHD in de heilpedagogie en sociaaltherapie? En hoe verhoudt deze ontwikkelingsstoornis zich tot verwante stoornissen als gedragsstoornissen en oppositio-nele stoornissen?
- Wat is de relatie tussen ADHD en de heilpedagogische consti-tutiebeelden?
- Welke handvatten voor therapie zijn er regulier en vanuit de antroposofische menskunde ontwikkeld?

Reinout Lievegoed, kinder- en jeugdpsychiater; Thea Giesen, klinisch en GZ-psycholoog en Martin Niemeijer, arts, verlenen als sprekers medewerking aan dit symposium. Tevens zijn er workshops over de behandeling en begeleiding bij ADHD en verwante problemen.

Doelgroep: therapeutisch begeleiders, therapeuten en orthope-dagogen/psychologen.

Plaats: Rafaelzaal Zonnehuizen kind en jeugd, locatie Stenia. Utrechtseweg 86 Zeist. Voor routebeschrijving: www.zonnehui-zen.nl Aanmelden bij het Heilpedagogisch Verbond (zie colofon).

Oproep: deze betreft de workshops die we op deze dag organi-seren: medewerkers van HPV-instellingen kunnen daar presente-ren wat ze voor kinderen en/of volwassenen met deze ontwik-kelingsproblematiek hebben ontwikkeld. Wie daarin kan bijdra-gen verzoeken we contact op te nemen met Martin Niemeijer, mhn@planet.nl, tot uiterlijk 20 september. In een nader contact kunnen we dan verdere afspraken maken. Het definitieve programma verschijnt eind september op de web-site van het HPV en in de volgende uitgave van de Verbinding.

Postacademische opleiding EMG

Het Platform EMG (Ernstig Meervoudig Gehandicapten) heeft enkele jaren geleden het initiatief genomen voor een postaca-demische opleiding speciaal voor deze doelgroep. Daarvoor werd contact gezocht met GTP PAO en in het cursusjaar 2003/2004 ging de eerste opleidingsgroep van start. Meteen was duid-elijk dat deze opleiding in een duidelijke behoefte voorziet.

Op 30 oktober a.s., gaat er weer een nieuwe opleidingsgroep (2006/2007) van start. Het doel van de opleiding is om actuele inzichten te verwerven rondom visies op de doelgroep, commu-nicatie, diagnostiek, begeleiding en behandeling. Centraal staat het overdragen van wetenschappelijke kennis én de vertaling hiervan naar de praktijk van de zorg.

De docenten zijn zonder uitzondering zeer ervaren op dit vakgebied. Coördinerend docent is drs. Karin de Geeter. Zij werkt als ortho-pedagoog bij KDC It Bijehus in Drachten (onderdeel van Talant). Daarnaast maakt zij deel uit van orthopedagogenmaatschap de Geeter & Munsterman, gespecialiseerd in mensen met ernstige verstandelijke en meervoudige beperkingen. Overige docenten zijn onder meer drs. Gert-Jan de Haas, neuro-psycholoog, Thea de Graaf, directeur ZML-school en prof. dr. Carla Vlaskamp, hoogleraar orthopedagogiek.

Meer informatie vindt u op de website van GTP PAO, de directe link is: <http://www.pao.nl/opleidingen/detail.asp?id=110172>. Inschrijven kan ook via de site.

U kunt de cursusinformatie ook opvragen per e-mail info@pao.nl of telefonisch: 0343 55 67 90.

Het aantal plaatsen is beperkt.

Mocht u overwegen om in te schrijven maar u heeft nog tijd nodig om dit te regelen, dan kunt u ons altijd bellen om een plaats te reserveren voor een beperkte tijd.

Landelijk Platform Ernstig Meervoudig Gehandicapten
Postbus 3359, 3502 GJ Utrecht Churchillaan 11, 3527 GV Utrecht
Tel: 030 245 90 90, www.emgplatform.nl

Feestelijke afsluiting en diploma uitreiking

Voortgezette Opleiding 2004 - 2006

De cursisleiding en de cursisten van de Voortgezette Opleiding voor Therapeutische Begeleiding, nodigen u van harte uit bij de diploma-uitreiking en de feestelijke afsluiting van de opleiding 2004-2006 op:

donderdag 28 september 2006 van 13.30 - 15.30 uur
in de Rafaelzaal van Zonnehuizen kind en jeugd locatie Stenia, Utrechtseweg 86 te Zeist routebeschrijving: zie www.zonnehuizen.nl
Programma

- 13.30 uur ontvangst
  - 14.00 uur welkom door Manfred Flessner, opleidingscoördinator VO
  - 14.10 uur de Voortgezette Opleiding: "verleden, heden, toe-komst" door Bernard Heldt, algemeen secretaris Heilpedagogisch Verbond
  - 15.50 uur diploma-uitreiking
  - 14.30 uur kunstzinnige presentatie door de cursisten, o.l.v. Jean-Luc Pyliser
  - 15.30 uur hapjes en drankjes
- Alle geïnteresseerden zijn van harte welkom.

Stichting Bronlaak-Heimdal biedt zorg- en dienstverlening vanuit de antroposofie aan kinderen en (jong)volwassenen met een (meervoudige) handicap.

Voor de Sector Werken zoeken wij een creatieve, praktische en enthousiaste collega

**Eindverantwoordelijke Leer-Werkplaats (36 uur) vac.no.14
een pionier en een rustpunt**

U geeft leiding aan onze Leer-Werkplaats De Roskam in Veldhoven. Hier bereiden leerlingen van 16 tot 24 jaar zich naar vermogen voor op het leven als zelfstandige, sociaal vaardige volwassene. De wereld ontdekken, leren omgaan met elkaar en uitzoeken wat je wilt en kunt; daar gaat het om. In die pioniersfase bevindt De Roskam zich ook. We staan op het punt om uit te breiden. Als teamleider geeft u sturing aan dat proces. De leerlingen biedt u structuur, zorg, veiligheid en een rustpunt. Voor de medewerkers bent u een meewerkend voorman die binnen de kaders zelfstandig opereert en verantwoordelijk is voor de exploitatie. Deze fulltime functie biedt na de uitbreiding uitzicht op het bedrijfsleiderschap. U hebt er een diploma SPW/SPH, een opleiding Heilpedagogie/Sociaaltherapie, ervaring met de doelgroep en een pioniersmentaliteit voor nodig. Een beschrijving van taken, functie-eisen en arbeidsvoorwaarden vindt u op www.bronlaak.nl. Mail uw sollicitatie met CV o.v.v. vac.no.14 vóór 25 september naar solliciteren@bronlaak.nl t.a.v. Wim Hamersma, personeelsfunctionaris. Of schrijf naar Bronlaak-Heimdal, Gemertseweg 36, 5841 CE Oplou. De gesprekken vinden plaats in week 41.

Voor de Sector Kind- en Jeugdzorg zoeken wij een creatieve doorzetter

**Locatiemanager Kinderdienstencentrum (32-36 uur) vac.no.21
Gezichtsbepalende inspirator**

Onder uw leiding ontwikkelt ons nieuwe Kinderdienstencentrum in Eindhoven zich tot een multifunctioneel expertisecentrum voor kind en gezin. Compleet met een kinderdagcentrum, ambulante dienstverlening en in de nabije toekomst een polikliniek voor kinder- en jeugdpsychiatrie en VG-jeugd. Uw eerste verantwoordelijkheid is het kinderdagcentrum en u rapporteert aan de sectormanager. Voor dit werk heeft u een relevante HBO opleiding in zorg en management, kennis van kind- en jeugdzorg, managementervaring en een auto nodig. Ervaring met antroposofie is een belangrijke pre.

Meer informatie krijgt u op werkdagen van 09.00 tot 11.00 uur van Mieke van Poppel, manager ambulante dienstverlening, 06-48138844. Een beschrijving van taken, functie-eisen en arbeidsvoorwaarden vindt u op www.bronlaak.nl en www.heimdal.nl. Mail uw sollicitatie met CV o.v.v. vac.no.21 vóór 8 september 2006 naar solliciteren@bronlaak.nl t.a.v. Mieke van den Oetelaar, personeelsfunctionaris. Of schrijf naar Bronlaak-Heimdal, Gemertseweg 36, 5841 CE Oplou. De gesprekken vinden plaats op 14 en 15 september 2006.

Horeca Bedrijfsleider Eethuis BuitenSporig!

BuitenSporig! is een uniek eethuis in het prachtige stationspand in binnenstad van Tiel. Een biologisch eethuis waar een nieuwe kans aan mensen met een handicap wordt geboden. Het is een initiatief van de Stichting Gehandicapten Eethuis Tiel in samenwerking met Stichting Thedinghsweert te Kerk Avezaath die ondermeer een zorgboerderij, bakkerij en natuurvoedingswinkel exploiteert voor mensen met een arbeidsbeperking. BuitenSporig! biedt ruimte aan zo'n 60 klanten en is vijf dagen per week open.

U bent:

Een bedrijfsleider met een horecavakopleiding, ervaring in horeca. U heeft kennis van de biologisch dynamische keuken en affiniteit met antroposofie. U toont creativiteit naar de consument ten aanzien van de te leveren consumpties. U kunt zich gemakkelijk aanpassen aan de inzetbaarheid van de medewerkers (cliënten). U bent zelfstandig, innovierend, ontwikkelingsgericht en probleemoplossend. U bent herkenbaar als gastheer en direct verantwoordelijk voor het eerste gastencontact.

Belangrijkste verantwoordelijkheden:

Leidinggeven/coachen van het voltallige team - Het verder commercieel uitbouwen van het eethuis

Taken:

Het realiseren van een professionele, rendabele horecavoorziening
Bewaken en bevorderen van de kwaliteit, continuïteit en de ontwikkeling van het bedrijfsproces en het team van BuitenSporig! binnen de doelstelling van de stichting
Leidinggeven aan een team van ca. 6 medewerkers en 18 meewerkers
Coachen van medewerkers en meewerkers (begeleiden, instrueren en delegeren van taken) en zorgdragen voor de samenwerking binnen het team
Bewaken van de handelingen en controleren van uitvoerende taken van medewerkers
Uitvoeren van taken in de keuken en bedieningsruimten
Beheerstaken met betrekking tot budget en inventaris
Het verzorgen van externe contacten (leveranciers, gemeente etc.)

Daarnaast hebt u:

Een horeca vakopleiding, aantoonbare bedrijfskundige en leidinggevende ervaring
Affiniteit en relevante ervaring met zowel de gehandicapten zorg als de biologische keuken
Kennis van en interesse in het antroposofische mensbeeld
Een praktische, resultaatgerichte, open attitude, verbindende kwaliteiten en natuurlijk overwicht
Goede communicatieve en sociale vaardigheden en een goed mondeling en schriftelijk uitdrucksvermogen

Bent u geïnteresseerd in deze functie?

U kunt uw schriftelijke sollicitatie tot 15 september 2006 richten aan Personeelszaken BuitenSporig!, t.a.v. de heer C. van Stiphout, Postbus 479, 4000 AL Tiel of mailen naar info@buitensporigeten.nl. Voor informatie kunt u bellen met de heer C. van Stiphout, tel. 0344 618270 of ga naar www.buitensporigeten.nl.
Voor deze functie geldt de CAO Gehandicaptenzorg inclusief een eindejaarsuitkering.
Een assessment kan deel uitmaken van de sollicitatieprocedure.

Bij Driekant volgen 22 mensen tussen 18 en 50 jaar met diverse arbeidshandicaps een leer/traject. Zij werken in bakkerij, lunchroom, winkel en facilitaire dienst, volgen lessen in bedrijfsyoga en kunstzinnige vorming en ontvangen een op hun mogelijkheden en ontwikkelingsvraag toegespitste begeleiding.

Voor dit jaar heeft Driekant de mogelijkheid gekregen het aantal plaatsen voor leer/werktrajecten uit te breiden. Daarnaast krijgt Driekant deze zomer de beschikking over extra werkruimte zowel in de bakkerij als voor divers facilitair werk. Dit alles geeft Driekant opnieuw de kans om nieuwe leer/werktrajecten, nieuwe mogelijkheden voor dagbesteding aan te bieden. Wellicht heeft u cliënten, die bij Driekant zouden willen werken en leren. Voor meer informatie kunt u terecht op www.driekant.nl en kunt u ook bellen naar Driekant en vragen naar Rosa Wijnstok. Natuurlijk kunt u ook een afspraak maken voor nadere kennismaking.

Rechtsleven in de instellingen

Door Dirk Jan de Geer, namens de stichting voor Geschillenbeslechting

Rechtsleven in de instellingen van het Heilpedagogisch Verbond.

Wat kan de Stichting voor Geschillenbeslechting daaraan bijdragen?

Deze vraag stond centraal op een symposium van de stichting op 7 april 2006 op Overkempe in Olst. Een veertigtal mensen namen deel, deels uit heilpedagogische en sociaaltherapeutische instellingen en deels arbiters en mediators.

Conclusies.

- Een gezond rechtsleven behoeft meer aandacht en ontwikkeling; de stichting is welkom daaraan een bijdrage te leveren; daartoe moeten we een adviesfunctie ontwikkelen.
- Arbitrage en mediation kunnen wellicht naast andere instrumenten (denk b.v. aan klachtenregelingen) bijdragen aan het rechtsleven; dit dient echter te passen in het geheel.
- Verder moet worden gewerkt aan de ontwikkeling van een vanuit de antroposofie geïnspireerd aanbod; hoe moet dit zichtbaar worden gemaakt?

Adviesfunctie

Naar aanleiding van het symposium op Overkempe, hebben we een adviesfunctie ingericht. Wat kan daaronder worden verstaan? We kunnen adviseren hoe de instrumenten (arbitrage en mediation) in te bouwen in het rechtsleven van een organisatie. Dat is echter niet voldoende. Een daaraan voorafgaande vraag is hoe vanuit de situatie verder inhoud te geven aan je rechtsleven. Het gaat dan om het belang van het rechtsleven en middelen en mogelijkheden om daar actiever mee om te gaan.

Een karakteristiek van het rechtsleven is dat het een brug moet bouwen of - misschien beter - evenwicht moet scheppen, tussen wat vanuit de cultuur gewild wordt en wat vanuit de economie mogelijk is, een evenwicht tussen ideaal en realiteit.

Een ander aspect betreft het omgaan met conflicten. Gedeeltelijk is dit al van buitenaf geregeld: wetgeving schrijft b.v. klachtenregelingen voor. Men kan echter ook vanuit de gemeenschap zelf vruchtbare instrumenten ontwikkelen om geschillen op te lossen, vrij dus van overheidsvoorschriften. In deze sfeer behoren arbitrage en mediation tot de mogelijkheden.

We hopen aan de hand van vragen uit de instellingen verder te werken aan de adviesfunctie, dicht bij de praktijk dus.

Arbitrage en Mediation.

Een **arbiter** is iemand die van buitenaf oordeelt over een geschil. Partijen maken ieder mondeling en/of schriftelijk hun gezichtspunten duidelijk. Als voldoende duidelijk is hoe de zaak in elkaar zit, neemt de arbiter de beslissing. Bij ingewikkelde zaken kan de arbitragecommissie uit drie arbiters bestaan.

Een **mediator** helpt partijen om gezamenlijk tot een beslissing te komen hoe het probleem op te lossen. De mediator geeft leiding aan het gesprek en helpt partijen om zichtbaar te krijgen wat de werkelijke belangen zijn; partijen leren deze van elkaar kennen. Van daaruit wordt gezocht naar de beste oplossing. Deze instrumenten kunnen worden ingebouwd in o.a. de Statuten en reglementen van de instelling zodat ze beschikbaar zijn als dat nodig is.

Door antroposofie geïnspireerd mens- en maatschappijbeeld.

Waarom naar een stichting voor Geschillenbeslechting die in zijn statuten antroposofie als inspiratiebron heeft opgenomen? Deze vraag klonk tijdens het symposium.

Aan deze vraag moet verder worden gewerkt. Vooropgesteld moet worden dat wat ook de antwoorden zijn, deze niet betekenen dat daarom een arbiter of mediator van onze stichting beter zou zijn dan een andere. Wel zijn wij van mening dat het nodig is met meer bewustzijn met het rechtsleven bezig te zijn en de verschillende aspecten daarvan beter bespreekbaar te maken. In dit stadium noemen we twee aspecten:

- Wij zien mens en organisatie in voortdurende ontwikkeling. Dat betekent dat wij naar ontwikkelingsprocessen kijken (zo kan een forse ruzie, hoe onaangenaam ook, soms uiteindelijk een positief resultaat opleveren). Anders gezegd, wij bieden geen blijvende structuren aan maar willen - daar waar zaken vastlopen - eraan bijdragen dat weer ruimte voor ontwikkeling ontstaat.
- Wij onderscheiden naast het geschreven recht (wetten, statuten, reglementen) nog drie andere lagen in het recht. Iedereen weet dat alleen "geschreven recht" tot onrecht kan leiden en dat voor rechtvaardigheid meer nodig is. Het gaat er nu om dit meerdere bespreekbaar te maken. Wij onderscheiden daarbij drie lagen: waardebetrokken, waardescheppend en waardeoverstijgend. De laag van het waardebetrokken handelen is de laag van het rechtsleven (zie ook hiervoor onder "adviesfunctie") en speelt zich af tussen cultureel- en economisch leven. Uit het voorgaande kan het beeld van het zwaard van Justitia ontstaan. Dit beeld willen we graag in concrete situaties bespreekbaar maken, het kan helpen de helderheid te verschaffen die nodig is om samen verder te kunnen.

De stichting Michaelshoeve Overkempe bestaat uit twee instellingen, waar vanuit een antroposofische mensvisie wordt gewerkt aan een therapeutisch leef- en werkklimaat voor de bewoners.
De Michaelshoeve te Brummen is een heilpedagogische instelling voor 86 verstandelijk gehandicapte kinderen. Overkempe te Olst is een sociaaltherapeutische gemeenschap voor 120 volwassenen met een verstandelijke handicap.
De stichting Michaelshoeve Overkempe is participant van de Bellisgroep.

Voor Overkempe zoeken wij een Orthopedagoog Voor gemiddeld 20 uur per week

In deze functie bent u (mede)verantwoordelijk voor de diagnostiek en classificatie. Daarnaast draagt u zorg voor het opstellen van bijzondere zorgplannen en levert informatie aan voor de indicatiestelling. Een belangrijke taak is het adviseren van medewerkers van zowel leefgroepen als werkplaatsen.
U neemt deel aan het multidisciplinair overleg en multidisciplinaire zorgplanbesprekingen.
U maakt deel uit van de zorgondersteunende dienst.

Functie-eisen:

- * Een afgeronde universitaire studie orthopedagogie
- * Kennis van het antroposofische mensbeeld in relatie tot het eigen vakgebied
- * Geschoold zijn in of kennis hebben van sociaal therapie is een pré
- * Ruime ervaring met volwassen mensen met een (lichte)verstandelijke beperking.
- * Ervaring met mensen met (ernstige) gedragsstoornissen.
- * Kunnen samenwerken in een multidisciplinair team
- * Servicegericht

Er zal geselecteerd worden op de volgende competenties: mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid, overtuigingskracht, plannen en organiseren, voortgangscotrole, (organisatie)sensitiviteit, persoonlijke effectiviteit, probleemanalyse, visie en servicegerichtheid.

Arbeidsvoorwaarden:

- * Salariering, ORT en reiskosten woon - werk, conform de CAO Gehandicaptenzorg
- * afhankelijk van opleiding en ervaring is inschaling in maximaal fwg 60

Periode :

- * Het is een Arbeidsovereenkomst voor een half jaar; bij gebleken geschiktheid wordt deze omgezet in een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd

Uw Sollicitatie :

Sollicitatieprocedure: Voor meer informatie over deze functie kunt u contact opnemen met Henk Poppenk op werkdagen bereikbaar op tel.nr. 0570 - 568600 / 568606. Je schriftelijke reactie met uitgebreide CV richten aan : Stichting Michaelshoeve Overkempe, Personeelszaken t.a.v. Cliff Brinkman,Zutphensestraat 175, 6971 JR , Brummen. (of : pz@mhok.nl) Je brief moet uiterlijk 10 september 2006 binnen zijn. De sollicitatiegesprekken zullen gehouden worden op 13 september 2006.
Voor meer informatie zie de website : www.bellisgroep.nl

Vervolg pagina 2: Antroposofische gezondheidszorg is onderdeel van het maatschappelijk veld.

Pas wanneer je als beweging met vakgenoten in gesprek kunt zijn over de ontwikkeling van het vakgebied, is er sprake van integraal onderdeel zijn van de samenleving. Een dergelijk gesprek aangaan vraagt in eerste instantie respect voor de reguliere werkwijze en de reguliere vaktaal (jargon). Veel reguliere methoden worden in de antroposofische werkgebieden gehanteerd. Om antroposofisch huisarts te zijn moet eerst een studie medicijnen en de specialisatie huisarts worden gevolgd. Daarna volgt een applicatie antroposofisch huisarts Dit geldt ook voor het onderwijs of de biologisch-dynamische landbouw. Binnen de heilpedagogische instellingen kunnen erkende opleidingen worden gevolgd. In deze opleidingen is de antroposofie en de daaruit ontwikkelde methodiek en behandeling een integraal onderdeel. De mogelijkheid tot erkenning wordt echter gecreëerd door te voldoen aan eisen die het ministerie van O,C&W stelt

Behalve respect voor het reguliere moet je ook iets te vertellen hebben. Dat wil zeggen dat naast het uitleggen wat je daadwerkelijk anders doet, er ook ontwikkeling moet zijn. Vinden er vanuit de antroposofie nieuwe ontwikkelingen plaats of praten we nog steeds goeroes na? Om daar duidelijk in te zijn: al heel snel na de dood van Steiner vonden nieuwe ontwikkelingen plaats. Reeds in 1926 ontstond de lier - een muziekinstrument ontwikkeld door mensen die zich verbonden hadden met antroposofie, muziek en heilpedagogie. De verslavingszorg die binnen Arta ontwikkeld is, bestond nog niet begin 20e eeuw. Ook de sociaaltherapie is na de Tweede Wereldoorlog ontwikkeld. In de huisartsenpraktijk is de salutogenese-aanpak ontwikkeld.

Buiten de gezondheidszorg heeft bijvoorbeeld Bernard Lievegoed veel vernieuwingen gebracht zoals zijn besluitvormingsmodel, inzichten in de levensloop, aanpakken ten aanzien van het leerlingwezen. Wanneer de ontwikkelingen alleen binnen de antroposofische werkgebieden zichtbaar zouden worden, inspireren zij niet naar de samenleving. Maar in meerdere gevallen blijkt dat dat wel gebeurt. Zo zie je dat in het reguliere onderwijs veel ontwikkelingen van de vrijeschool zijn overgenomen. Hierbij kun je denken aan de slogan: leren met hoofd, hart en handen. Het concept zorgboerderij, ooit begonnen vanuit de antroposofie als 'therapeutische leef-werk-gemeenschap', is breed in de samenleving opgenomen. De biologisch-dynamische landbouw is voorzover "biologisch" overgenomen door de grote ketens. Voorbeelden te over!
Nieuwe inzichten en ontwikkelingen bieden maakt ook kwetsbaar. Initiatieven worden dikwijls door de omgeving getoetst; je doet namelijk mee. Naast de directe terugkoppeling op de ontwikkelingen komt kritiek ook wel eens onder de gordel terecht. Lastig, maar het hoort er bij. Dit aan te kunnen is ook een teken van volwassenheid!

Wat wordt er nu van ons gevraagd?

Wordt op dit moment van ons gevraagd om nog meer methoden te ontwikkelen, of zijn we daarmee klaar? Ik denk dat vanuit de antroposofie nog veel antwoorden kunnen worden gegeven op vraagstukken die nu nog onoplosbaar zijn. De tijd zal het leren.

De centrale opdracht van de antroposofie zou je misschien mogen verwoorden als het ontwikkelen van bewustzijn van wat mens-zijn betekent. Hierbij is inzicht nodig in hoe de mens op dit moment in elkaar zit, hoe de relatie tot zijn omgeving is en waar hij naartoe op weg is. Om te ontwikkelen zijn ontmoetingen met andere mensen onontbeerlijk. Zij spiegelen en laten je je eigen zwaktes en "ontwikkelmogelijkheden" zien. Vanuit deze gedachte krijgt de ontmoeting met anderen een nieuwe dimensie. Vanuit deze ontmoetings-gedachte / ontwikkelgedachte wordt in de heilpedagogie en sociaaltherapie intensief gewerkt.

In deze tijd wordt de centrale opgave van de antroposofie steeds pregnanter. We zien dat naast alle goede ontwikkelingen dat de zingevingvraagstukken verworden tot plezier hebben in het leven; dat door de ontwikkeling op technisch gebied steeds meer dingen mogelijk worden en dat het leven nog sneller en sneller wordt. Zoals in bovenstaande beschreven is moeten we doorgaan met het samenwerken met onze tijdgenoten, vanuit het bewustzijn van het menszijn.

De antroposofie, en vervolgens haar werkzaamheid, wordt in eerste instantie verder gebracht door individuele verbinding van mensen met de inhoud en met de ontwikkeling van de sociale kant ervan. Daarnaast wordt aan de instellingen gevraagd om te focussen op onderzoek en ontwikkeling in gesprek met al onze tijdgenoten. ◀

• Alleen de hoofdzaken svp, een college over nieuwe zorgwetgeving,

14 september in de Business Lounge van Stadion Galgenwaard te Utrecht. Informatie en aanmelding Medilex, www.medilex.nl

• Het zorgconcern van de toekomst,

15 september in Holiday Inn te Leiden. Organisatie en informatie Elsevier Congressen, telefoon (070) 441 57 55

• Gehechtheid onder druk,

21 september in zalencentrum De Engel te Lisse. Studiedag Gehechtheid bij mensen met een verstandelijke beperking en gedragsproblemen. Informatie WIV, telefoon 06-51517994, e-mail werkcentrum@pandora.be

• Gevaarlijk en gestoord - de hulpverlening in spagaat tussen GGZ en justitie,

21 september in Congrescentrum Antropia in Driebergen. Organisatie en informatie www.medilex.nl

• Nationaal Congres Gezondheidszorg,

21 en 22 september in Hotel Okura te Amsterdam. Organisatie European Business Studies, informatie www.gezondheidszorg-congres.nl

• Kennis en kunde in kaart,

26 september, 31 oktober en 28 november in centrum Utrecht. Organisatie NIZW, informatie www.nizw.nl

• "Licht op het Grensvlak", werkzame inzichten voor een integrale behandeling van kinderen en jeugdigen,

27 september in de jubileumtent op locatie Veldheim te Zeist. Jubileumsymposium ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van Zonnehuizen Veldheim Stenia. Informatie www.zonnehuizen.nl, telefoon (030) 694 53 00

• Startbijeenkomst programma Onderzoek voor mensen met een verstandelijke beperking,

28 september bij ZonMw te Den Haag. Tijdens deze bijeenkomst wordt het nieuwe ZonMw-programma toegelicht en is er ruimte voor vragen en discussie. Meer informatie op www.zonmw.nl onder programma's.

• Vroegbehandeling en Speciaal onderwijs van kinderen tot 8 jaar. Een uitdaging in een Veranderende Maatschappij,

28 en 29 september in Congrescentrum Papendal. Organisatie BOSK, informatie www.bosk.nl

• AAMR model "Mensen met verstandelijke beperkingen",

5 en 12 oktober. Voor informatie en aanmelding secretariaat NGBZ, Francis Essers, telefoon (030) 230 65 90 of per mail info@ngbz.nl

• Faciliterende communicatie (FC),

3 en 4 oktober 2006, basisopleiding deel I in Boerderij Dank en Hoop te Leimuiden. FC is een communicatiemethode om mensen te begeleiden die een beperkt of stereotiep taalgebruik hebben of die in het geheel niet kunnen spreken. Kosten □ 200,-. Informatie Mia Meijer, Stichting De Sirenen, telefoon (0172) 50 65 22 of kijk op www.boerderijdankenhoop.nl

• Kleinschalig wonen in de ouderenzorg,

13 oktober in De Reehorst te Ede. Congres georganiseerd door Elsevier Gezondheidszorg. Informatie telefoon (0346) 57 73 22 of mail naar egz-evenementen@reedbusiness.nl. Aanmelding via www.elseviergezondheidszorg.nl

• Introductie cursus bewegingspedagogiek volgens Veronica Sherborne,

13 oktober, 3 november en 17 november in Amersfoort. Terugkomdag in 2007. Voor informatie en aanmelding secretariaat NGBZ, telefoon (030) 230 65 90 of per mail info@ngbz.nl

• Internationale Vakbeurs voor revalidatie, zorg, preventie en integratie,

18 t/m 21 oktober in de Messe te Düsseldorf, Duitsland. Informatie Rehacare International, telefoon VSN (035) 548 04 80 of via www.vsn.nl

• CHIROFONETIEK cursus voor therapeuten, ouders en artsen

24 - 29 oktober 2006 in Bredablick, Bamestraweg 2 te Middenbeemster (N.H.). Chirofonetiek is een therapievorm die vanuit de antroposofie is ontwikkeld. Bij deze therapie worden de kwaliteiten van de klanken van het alfabet in speciale vormen op de rug gemaakt, waarbij de betreffende klanken door de therapeut gesproken worden. Chirofonetiek wordt o.a. gebruikt bij autisme, hersenbeschadigingen, chromosomen-afwijkingen, opvoedings- en ontwikkelingsproblemen en organische aandoeningen. Inlichtingen Conny Riezebos, telefoon (035) -68 32 165 of Greetje Hovius, telefoon (020) 61 26 592

De middenmanager als evenwichtskunstenaar

Door Kees van Langen

Onderstaande tekst is uitgesproken bij afsluiting van de eerste jaargang van de middenmanagementopleiding "De Evenwichtskunstenaar" op 16 juni waarbij de 12 deelnemers hun certificaat ontvingen.

In een artikel uit 2004 las ik dat uit een Brits onderzoek bleek dat bijna 1 op de 3 managers binnen 1,5 jaar na zijn aanstelling mislukt. In de Verbinding werd al eens verwezen naar een onderzoek waaruit bleek dat meer dan de helft van alle werknemers ontslag neemt vanwege het gedrag van hun manager.

Dit gaat over managers in het algemeen. De middenmanager is daarin een aparte categorie en waarschijnlijk dan nog de meest gecompliceerde. Want je hoort niet bij de basis, de uitvoerders, de mensen die direct acteren in het primaire proces. Maar je hoort ook niet bij het hoger management terwijl je wel wordt verondersteld daaraan loyaal te zijn. De complexiteit van de functie blijkt al uit de verschillende termen die je over de middenmanager tegenkomt in de literatuur: je bent een omhoog gevallen groepsleider, je zit in een sandwichfunctie tussen werkloer en top, je bent een kop van jut die van beide kanten de klappen krijgt je voelt je vaak in een loyaliteitsspaagat tussen de sociale druk van beneden en de verbondenheid met het hoger management.

Onze opleiding heet niet voor niets de Evenwichtskunstenaar. Laten we nog wat nauwkeuriger kijken naar dit krachtenveld waar de middenmanager zich in beweegt: waaruit bestaat dan dat pogen een evenwicht te bewaren?

* Allereerst is daar de persoonlijke spanning tussen hoofd en handen, tussen denken en doen. Middenmanagers komen vaak in die positie terecht omdat ze hun sporen verdiend hebben in het primaire proces. Maar heilpedagogen en sociaaltherapeuten zijn vaak praktische mensen, met hun hartkrachten verbonden doeners. Bij managen/leidinggeven wordt een veel groter appèl gedaan aan de bovenpool. En de kunst bestaat er dan uit om vanuit het hart een evenwicht te vinden tussen de activiteiten van het hoofd en van de handen.

* In het verlengde daarvan ligt het spanningsveld tussen binnen en buiten. De externe dynamiek, de perikelen van alledag, hebben een enorme zuigkracht. Er wordt een enorm appèl gedaan op jullie oplossend vermogen. Wat een tijd gaat er vaak niet zitten in acute, kritieke situaties met bewoners, in ziekteverzuim en de vervanging daarvan, in het rond krijgen van het rooster, in het bijhouden van dossiers en lijsten die ingevuld moeten worden.

Als middenmanager dreig je steeds in deze externe dynamiek gezogen te worden. En omdat de

De middenmanagementopleiding "De Evenwichtskunstenaar" duurt 1 jaar. Ze start in de 2e helft van januari 2007 en wordt in een twee-daags blok per maand op een donderdag en vrijdag gegeven in Lenteleven in Zeist. Zie ook de website van het Heilpedagogisch Verbond, www.heilpedagogie.nl vanaf eind oktober 2006. Geïnteresseerden kunnen een brochure aanvragen bij kvlangen@wanadoo.nl

meeste middenmanagers ook uit dit uitvoerend werk gekomen zijn is de valkuil maar al te groot om daar steeds weer in te stappen. Daarbij schiet dan vaak de weg naar binnen, de interne dynamiek in de zin van zelfkennis en zelfonderzoek, in de zin van een actief reflecteren op bestaande processen, op de ont-

wikkeling van medewerkers, op je eigen ontwikkeling er vaak bij in. Ook hier gaat het om een evenwicht nl. tussen binnen en buiten.

* Ook acteer je als middenmanager in het spanningsveld tussen de bovenpool en de benedenpool van de organisatie, tussen gedacht beleid en gedaan beleid, nog heel vaak tussen boven wordt beslist en beneden wordt gedaan. Deze vanzelfsprekendheid komt voort uit het nog steeds overheersende paradigma van de organisatie als piramide.

In het piramide-model wordt boven beslist en beneden gedaan En de middenmanager loopt aan tegen het feit dat de steeds mondiger wordende medewerker en de moderne professional zich niet meer op die manier laten sturen.

Zoals een directeur tegen een middenmanager zei toen die met hem samen wilde zoeken naar hoe je het draagvlak aan de basis voor de besluiten van bovenaf kon vergroten:

"Je moet gewoon doen waarvoor je betaald wordt nl. zorgen dat die mensen hun werk doen!"

Of zoals een middenmanager zei: In het beleidsorgaan word ik verondersteld een bijdrage te leveren aan de beleidsvorming, maar op de werkloer ben ik de hele dag bezig om de boel op poten te krijgen.

Dan is daar nog het spanningsveld tussen ideaal en werkelijkheid. Doe je water bij de wijn wat je

ideaal betreft, zwak je je ideaal af omdat er anders niet mee te leven is? Of ga je de werkelijkheid mooier voorstellen dan hij is? Kun je dat zien, beleven als een creatieve spanning en hoe zoekt die spanningsenergie in jou zich een weg?

Dicht tegen deze spanningsbron ligt de polariteit tussen Ahriman en Lucifer¹, zoals dat in antroposofische terminologie heet. Een spanning waaraan we allemaal onderhevig zijn maar waarvan de verleidingen bij een leidinggevende volgens mij extra groot zijn.

De luciferische kracht in ons geeft ons plezier in het werk, helpt ons onszelf te verwerkelijken, geniet van momenten van schoonheid en warmte. Maar het kan heel goed gemakkelijk doorslaan naar illusies. Deze kracht verzet zich tegen alles wat met structuur te maken heeft, efficiency en effectiviteit zijn vanuit deze optiek vieze woorden. De essentie van deze kracht is dat we de aardse werkelijkheid willen ontvluchten.

De ahrimanische kracht in ons is sterk verbonden met het systeemdenken, met structuur en vormgeving, met het nuttigheidsdenken en vooral ook met ons machtsstreven. Maar het vraagt ook naar onze competenties, onze bekwaamheden, streeft naar resultaten.

Deze ahrimanische kracht maakt ons te aards, wil alles gemeten en gewogen hebben.

Wil je een goed evenwicht in al deze spanningen hebben dan vraagt dat om een gezond middengebied. We beoordelen dat wat uit de wereld op ons afkomt met ons middengebied.

Met ons gevoelsleven nemen we de krachten van de zielenwereld waar, maar je gevoelens zijn ook poorten naar de krachten in deze zielenwereld.

De leider moet goed thuis zijn in dat middengebied, in zijn gevoelsleven, daarin goed verankerd zijn. In de afgelopen decennia is er ontzettend veel literatuur verschenen over leiderschap en in de laatste jaren in toenemende mate ook over spiritueel leiderschap. Als je dan zoekt naar welke kwaliteiten bij goed leiderschap horen en met name bij het spirituele in leiderschap dan kom je karakteristieken tegen die sterk met het middengebied verbonden zijn:

authenticiteit: mij valt op dat jonge mensen een sterk gevoel voor authenticiteit hebben. Bij alles vragen ze: Heb je dit zelf beleefd, is dit ervaring of praat je slechts na wat der Doctor hat gesagt? In die zelfde lijn ligt het congruent-zijn: is wat er in mij omgaat in overeenstemming met wat ik naar buiten laat zien? Anders dan een aantal jaren geleden zijn we niet meer zo geïnteresseerd in wat een mens zegt, maar veel meer wie het zegt.

De Engelsen vatten dat mooi samen: 'Walk your talk' of 'practice what you preach.' zelfreflectie: dit zou een voortdurend en nooit eindigend proces moeten zijn; het vermogen tot actieve reflectie is een absolute voorwaarde voor ontwikkeling.

zelfactualisatie of zelfverwerkelijking: De betekenis hiervan vind je kort samengevat in het motto waarmee onze brochure voor deze opleiding start:

**Op zijn sterfbed sprak Rabbi Sussja:
In de komende wereld zal men mij niet vragen
Waarom ben je Mozes niet geweest
Ze zullen mij vragen
Waarom ben je Sussja niet geweest?**

Steiner zegt: in het middengebied zijn we het meest mens.

Johan Verstraeten, een Vlaamse hoogleraar in de wijsbegeerte, schrijft een prachtig boekje over spiritueel leiderschap dat heet 'leiderschap met hart en ziel', met als ondertitel: spiritualiteit als weg naar oorspronkelijkheid. Wessel Ganzevoort die een lezing hield over spiritualiteit in leiderschap zegt: leiderschap is leren zien en worden wie je bent.

Allen pleiten ze in wezen voor een herstel van het evenwicht tussen actie en contemplatie.

In de literatuur wordt nogal eens onderscheid gemaakt tussen managen en leidinggeven. Managen is dan vooral een techniek, instrumenteel handelen, gericht op resultaten en te rationeel. Terwijl leiderschap meer naar verinnerlijking/visie zou neigen.

M.i. zijn bij een goede leider management en leiderschap onlosmakelijk met elkaar verbonden. Omdat het alles te maken heeft met hoe authentiek, hoe congruent ben je?

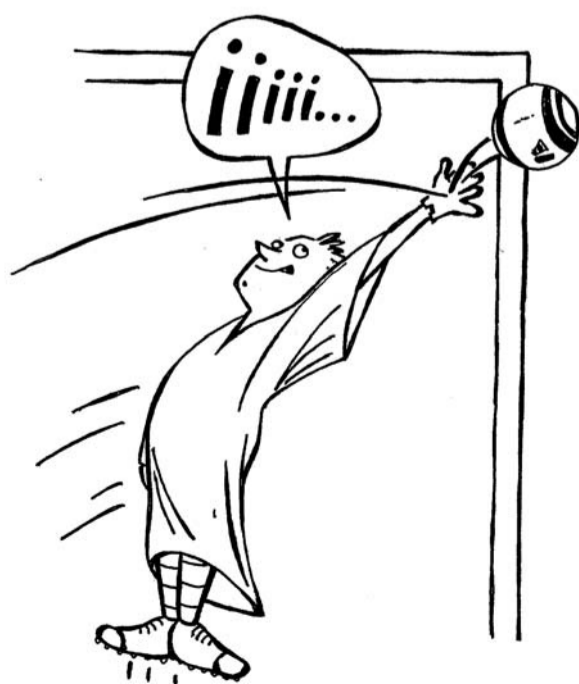
Valt wat je doet samen met de mens die je bent en de waarden waar je voor staat?

Ik hoop dat deze opleiding jullie iets verder gebracht heeft op deze weg tot jezelf, dat je steeds beter leert zien wie je bent en waarheen je op weg bent. Want alleen als je goed in jezelf verankerd bent kun je dienstbaar zijn aan de ontwikkeling van bewoners, medewerkers en de instelling waarmee je verbonden bent.

Het ga jullie goed!

¹ Spirituele krachtenvelden waardoor de mensheidsontwikkeling uit haar evenwicht gebracht kan worden, en waardoor deze ontwikkeling juist haar dynamiek krijgt.

EURITMISCH KEEPEN NU AL SUCCES

11e jaargang, nummer 102, september 2006

De Verbinding, maandblad voor heilpedagogie en sociaaltherapie, wordt uitgegeven door het Heilpedagogisch Verbond en verschijnt 11x per jaar. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden mededelingen te redigeren. De inhoud van de rubrieken "Oproepen", "Ingezonden" valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie. Voor Columns - uitsluitend op verzoek van de redactie - geldt hetzelfde. De redactie besluit over wel of niet plaatsen.

Inleveren kopij voor volgende Verbinding vóór 18 september 2006
Verschijningsdatum volgende Verbinding 7 oktober 2006

Samenstelling: Bernard Heldt en Ageeth Koning
Eindredactie: Ageeth Koning, e-mail: akoning@heilpedagogie.nl
Hoofdredacteur: Bernard Heldt
Ontwerp Productie: www.burolagan.nl
Cartoon: Roel Groeneveld

Redactieadres:
Secretariaat Heilpedagogisch Verbond Postbus 560 3700 AN Zeist
Tel: (030) 694 55 40 Fax (030) 694 55 90
E-mail verbinding@heilpedagogie.nl
Website www.heilpedagogie.nl

C O L U M N